

Sportsmanship tendency in terms of moral development of middle school students

Ortaokul öğrencilerinin ahlaki gelişimleri açısından sportmenlik yönelimleri¹

Aynur Yılmaz²
Oğuz Kaan Esentürk³
Ekrem Levent İlhan⁴

Abstract

This research aims to examine the sportsmanship orientations of secondary school students in terms of their moral developments. In this research, carried out by the mixed method, an exploratory sequential design was used. The study group consisted of a total of 327 students, 148 of whom were female and 179 were male students. The study group in the qualitative chapter of research consisted of a total of 42 students, 22 male and 20 female students. For the collection of quantitative data, the "Personal Information Form" prepared by the researchers and the "Physical Education Lesson Sportsmanship Behavior Scale" developed by Koç (2013) were used. For the collection of qualitative data, two case studies were used that we re constituted in the direction of Kohlberg's moral development theory and that could reveal the sportsmanship orientations of the students in the situations of dilemma. Mann Whitney-U test and Kruskal Wallis-H test were used in the analysis of quantitative data. In the analysis of qualitative data, content analysis and descriptive analysis were carried out. According to the findings obtained, it was determined that sportsmanship orientations of students

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin sportmenlik yönelimlerini ahlaki gelişimleri açısından incelemektir. Karma yöntem ile gerçekleştirilen bu çalışmada, açılımlı sıralı desen kullanılmıştır. Nicel boyutun çalışma grubunu, ortaokul düzeyinde öğrenim gören 148'ı kadın, 179'u erkek 327 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın nitel boyutundaki çalışma grubunu 22'si erkek, 20'si kadın toplam 42 öğrenci oluşturmuştur. Nicel verilerin toplanmasında, "Kişisel Bilgi Formu" ve Koç (2013) tarafından geliştirilen "Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği" kullanılmıştır. Nitel verilerin toplanmasında, Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı doğrultusunda oluşturulan ve ikilem barındıran durumlarda öğrencilerin sportmenlik yönelimlerini ortaya koyabilecek iki örnek olaydan yararlanılmıştır. Nicel verilerin analizinde, Mann Whitney-U ve Kruskal Wallis-H testi kullanılmıştır. Nitel verilerin analizinde ise, içerik analizi ve betümsel analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin sportmenlik yönelimlerinin cinsiyet, sınıf seviyesi ve spor branşına göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Nitel analizlerde ise konuyla ilgili ikilem içeren örnek

¹ Bu çalışma 31 Mayıs-3 Haziran 2016 tarihleri arasında Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi'nde düzenlenen 3. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör. Dr. Aynur YILMAZ, Kırıkkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, aynuryilmaz@kku.edu.tr

³ Arş. Gör. Oğuz Kaan ESENTÜRK, Gazi Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, oguz_kaan61@hotmail.com

⁴ Doç. Dr. Ekrem Levent İLHAN, Gazi Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, levent-besyo@hotmail.com

displayed significant differences according to gender, class level and sports branch. In the qualitative analysis, when the students' reactions to the case studies containing the related dilemma were taken into consideration, it was figured out that female students were in the higher stages of Kohlberg's Moral Development Theory compared to male students. In the case study in which the award was highlighted, there was a decrease in the frequency of male students exhibiting behaviors described as sportsmanship. In the study, it was concluded that the quantitative findings of sportsmanship behaviors that students showed in physical education and sport lesson were supported by the findings obtained according to Kohlberg's moral development theory.

Keywords: Moral development; Sportmanship; Kohlberg; Moral development theory; Dilemma; Mixed approach.

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

olaylara öğrencilerin verdikleri tepkiler dikkate alındığında, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramının daha üst evrelerinde yer aldıkları tespit edilmiştir. Ödülün vurgulandığı örnek olayda erkek öğrencilerin, sportmenlik olarak nitelendirilen davranışları sergileme sıklığında düşüş gözlenmiştir. Çalışmada, öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersinde gösterdikleri sportmenlik davranışlarına ilişkin nicel bulguların, Kohlberg'in Ahlaki gelişim kuramına göre elde edilen bulgularla desteklendiği sonucuna varılmıştır.

Keywords: Ahlaki gelişim; Sportmenlik; Kohlberg; Ahlaki gelişim kuramı; İkilem; Karma yaklaşım.

Giriş

Ahlak kavramı, insan karakter ve davranışının iyilik ya da kötülük yargısı olarak tanımlanmaktadır (Rest, 1994). Ayrıca “bireyin doğru ile yanlış ayırt edebilmesini sağlayan ilkeler ve değerler bütünü” içermektedir (Yeşilyaprak, 2014). Gerçek hayatta bu değerler, somut sosyal töreler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında öznel nitelik taşıyanlara örnek olarak iyi kötü ayırımı, sorumluluk duygusu, vicdan, ahlakla ilgili değer yargıları; nesnel (toplumsal) nitelik taşıyanlara örnek olarak da onur, adalet, sorumluluk, insan değeri, gruba, topluma ve diğer insanlara karşı olan görevlerle ilgili töreler gösterilebilir (Aslan, 1997).

Bazı psikologlar ahlak gelişiminin, bilişsel gelişim ile sosyal gelişim arasında bir gelişim dönemi olduğunu, bazıları ise sosyal gelişimin bir alt boyutu olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yeşilyaprak, 2014). Gelişim psikolojisi açısından ele alınan ahlak gelişimine ilişkin üç farklı yaklaşım (Psikanalitik, Sosyal Öğrenme ve Bilişsel Gelişim) kullanılmaktadır (Santrock, 2011). Bu yaklaşımlardan en çok bilinen ve kullanılanı temelleri Jean Piaget (1965) tarafından atılan, sonrasında Lawrence Kohlberg'in geliştirdiği “Ahlaki Gelişim Kuramı”dır (Thomas, 1997). Kohlberg, bütün kültürlerdeki insanların ahlaki gelişimde; adalet, eşitlik, sevgi, saygı ve otorite gibi benzer temel kavramları kullandıklarını belirtmiştir (Onur, 1995). Ona göre ahlak, “doğru-yanlış, iyi-kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi; bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı içeren bilişsel yapıdır”. Ayrıca, Kohlberg insanın geliştikçe sosyal çevreden aktif biçimde “yapılar” veya “anlamlar” oluşturduğunu ve sosyal tecrübenin sonucunda da niteliksel olarak daha olgun “evrelere” ulaştığına inanmaktadır (Arnold, 1994).

Piaget'in temellerini attığı Ahlaki Gelişim Kuramı üzerine kuramı oluşturan Kohlberg, çalışmalarında Piaget'den farklı olarak çocukların oyunlardaki davranışlarını gözlemlemek yerine, yaşları 10-13 ve 16 arasında değişen erkek çocuk ve yetişkinlere ahlaki ikilem içeren öyküler sunarak (Senemoğlu, 2007; Ulusoy, 2007), onların öykülerde yer alan durumlar karşısında nasıl tepkilerde

bulunabileceklerini sorgulamıştır (Çiftçi, 2003; Kohlberg, 1971; 1977). Kohlberg'in sormuş olduğu ikilemler yasa ve yaşam gibi değerlerin karşı karşıya geldiği durumları içermektedir (Ulusoy, 2007). Bu öykülere ilişkin yanıtlara dayanarak yaptığı çalışmanın sonucunda ardışık her biri iki evreyi içeren üç dönem ortaya koymuştur (Kohlberg, 1971; 1977; Turiel, 1983). Bu gelişim aşamaları evrensel, her aşama kendinden sonra gelen aşamaya zemin hazırlamaktadır (Özbay ve Erkan, 2012; Ulusoy, 2007), yani hiyerarşik bir sıra izlemektedir. Fakat bireylerin tümünde bu aşamaların hepsi gerçekleşmeyebilir (Ateş ve Erdost, 2001). Bu durum bireyler arasındaki sosyo kültürel değerlerden kaynaklı olabilmektedir. Genel olarak yetişkinlerin çoğu dördüncü aşamada yer almaktadır. Bazıları beşinci ve altıncı evreye ulaşabilmektedir (Santrock, 2011; Ulusoy, 2007). Ayrıca yaş her zaman gelişim göstergesi olmayıp, bazı gençler yetişkinlerden daha üst evrelerde yer alabilmektedir (Acuner, Camadan ve Türker, 2014). Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramında yer alan düzey ve evreler; gelenek öncesi düzey; ceza ve itaat evresi ve saf çıkarıcı ilişki, geleneksel düzey; iyi çocuk eğilimi ve yasa-düzen ve gelenek ötesi düzey; sosyal sözleşme ve evrensel ahlak ilkesinden oluşmaktadır (Kohlberg, 1973).

Gelenek öncesi düzeyde, çocuğun davranışının doğru ya da yanlış olduğu davranışın yetişkin tarafından onaylanması veya cezalandırılmasına bağlıdır (Senemoğlu, 2007). Çocuk insan yaşamının değerini kendi ihtiyaçlarını karşılayacak bir araç olarak görür ve kendi ihtiyaçlarını ön planda tutarak, bu ihtiyaçlarını tatmine yönelir (Kohlberg, 1980). İkinci evre olan geleneksel düzeyde, birey kişilerarası iyi ilişkiler kurma eğilimindedir. Aile, grup ve diğer insanların beklentileri her şeyden önemlidir. Kişinin kendi ihtiyaçları grubunkilere göre ikinci planda kalır. Empati kurma becerisi bu dönemde gelişir. Birey başkası tarafından sevilmemekten ve onaylanmamaktan kaçır (Gürses ve Kılavuz, 2016). Bu evre Piaget'nin gelişim basamaklarından olan 7 ve 12 yaş arasını içeren somut işlemler dönemi özellikleri ile benzerlik göstermektedir. On iki yaşından küçük bireylerin, ahlâkî gelişimin üst evrelerine çıkamamalarının nedeni, bu evrelerin soyut bilişsel yetenekler özellikle de soyut muhâkeme yeteneği gerektirmesidir (Santrock, 2011; Temelve Aksoy, 2001). Son aşama olan gelenek sonrası evrede, insan yaşamı kutsal ve evrensel bir doğru olarak algılanır ve insan haklarının gözetildiği evrensel değerler benimsenir. Bu evreye insanların çoğu ulaşamaz, kendini gerçekleştiren insanların ulaşabildiği bir evredir. İnsan hayatının her şeyden önemli olduğu bu evrede vurgulanmaktadır. Ahlaki gelişimde bireyin yetiştiği ortamın ve aldığı eğitimin önemli etkisi vardır.

Hızlı bir değişimin ve dönüşümün yaşandığı günümüzde toplumlar, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. yönlerden çeşitli gelişmelere tanıklık etmektedirler. Şüphesiz, bu değişimden ve dönüşümden en çok etkilenen alanların başında eğitim gelmektedir (Genç ve Eryaman, 2008). Dinamik yönüyle bu değişime uyum sağlayan eğitim kavramı, tek yönlü gelişimden, çok yönlü gelişimin önem kazandığı bir sürece girmiştir. Bu süreç, çok yönlü gelişimi hedefleyen beden eğitimi dersine olan ilginin artmasına yol açmıştır. Özellikle, beden eğitimi ve spor derslerinin bireylerin tüm yönlerini destekleyici bir nitelik taşıdığı bilinci ortaya çıktıktan sonra, eğitim sistemi yönünden ileri düzeyde olan ülkeler, beden eğitimi etkinliklerini etkin hale getirebilme adına hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır (Yıldıran, 1993). Beden eğitimi dersi de diğer tüm faaliyetlerde olduğu gibi, bireylerin ahlaki gelişimlerini sağlamayı hedeflemektedir. Ahlaki gelişim bu derste kendini fair play ve ya sportmenlik kavramlarıyla göstermektedir. Bu kavramlara ilişkin "okullarda verilecek eğitimin, bireylerin hoşgörülü olması, kurallara uyma ve saygılı olmayı sağlamada en temel işlev olacaktır" (Pehlivan, 2004).

Beden eğitimi ve spor dersleri de, bireyin ahlaki sınırlarını zorlayabilecek kazanma-kayıp ikilemi içeren kazanımlara sahip olduğundan, Kohlberg'in kuramsal temeline uygun bir yapıya sahiptir. Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre bireylerin sahip oldukları düzeyi belirlemek için, bireye sunulan sözel ikilemlere ilişkin verdikleri yanıtlar değerlendirilir. Burada yanıtın ne olduğundan ziyade, bireyin o yanıtı ulaşmak için nasıl bir yol izlediği önemlidir (Kohlberg, 1978). Beden eğitimi dersi etkinlikleriyle oluşturulan ikilemlerin, bireylerin sportmenlik davranışını kazanmalarında ve hayatlarına genellemelerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Yıldıran (2004)'a göre 19. yüzyıl İngiltere'sindeki gibi, çocuk ve gençlerin karakter eğitimleri için beden

eğitimi ve spor dersi bir araç haline getirilip, öğrencilerin günlük hayatına transfer edebilecekleri uygun davranış biçimleri uygulatılmalı ve pekiştirilmelidir. Beden eğitimi dersinde ahlak eğitimi konulu Kaehler (1985)'in çalışması, “öğrencilerin sportmenliğe teşvik edilmediği, sportmenlik kavramının anlamı hakkında bilgi ve deneyimlerinin olmadığı, sportmenlik prensiplerini çiğneyerek oyunu kazandıklarında bile övüldüklerini” vurgulamıştır (Akt.Yıldıran ve Sezen, 2006).

Çocuk ve gençler tarafından beden eğitimi ve spor derslerinde ortaya konan sportmenlik davranışlarının ahlaki kuramlar açısından değerlendirilmesi, dersin doğal yapısı içerisinde var olan temel dinamiklerin (rekabet, fırsat eşitliği, yardımlaşma, işbirliği, hoşgörü vs.) erdemli davranışlar kazandırmadaki etkisini de sınavacağı düşünülmektedir. Sportmanship (Sportmenlik), fair-play, Moral Development (Ahlaki Gelişim) ve Moral Education and Physical Education and Sport (Ahlak Eğitimi, Beden Eğitimi ve Spor) anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan literatür taramasında, konuyla ilgili araştırmalar (Akandere, Baştuğ ve Güler, 2009; Arnold, 1994; Esentürk, İlhan ve Çelik, 2015; Gürpınar, 2009; Güven ve Yılmaz, 2015; Harvey, Kirk ve O'Donovan, 2014; Holowchack, 2003; Koç, 2013; Pehlivan, 2004; Vallerand, Briere, Blanchard ve Provencher, 1997; Veronica, 2010; Wells, Ellis, Paisley ve Arthur-Banning, 2005; Wells, Arthur-Banning, Paisley, Ellis, Roark ve Fisher, 2008; Yıldıran, 2002) mevcut olmasına rağmen, Kohlberg'in ortaya koyduğu kuramın gelişim evreleri açısından bireylerin sportmenlik yönelimlerinin ele alındığı çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışma sonuçlarının, alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın genel amacı, ortaokul öğrencilerinin ahlaki gelişimleri açısından sportmenlik yönelimlerini tespit etmektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi dersi sportmenlik davranışları ölçeğine ilişkin puan ortalamaları cinsiyet, sınıf seviyesi, spor branşına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Ortaokul öğrencilerinin Gelenek Öncesi, Geleneksel Dönem ve Gelenek Sonrası Ahlaki Gelişim Dönemi evrelerine göre dağılımı nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada, bir çalışma veya birbirini izleyen çalışmalar içerisinde nicel ve nitel yöntem, yaklaşım ve kavramların birleştirilmesi olarak ifade edilen karma araştırma modeli kullanılmıştır (Creswell, 2009). Karma model birçok desenden oluşmaktadır. Bu araştırmada, önce nitel verilerin toplanıp, analiz edildiği; elde edilen verilerin sağlam temellere oturtulması amacıyla sonra nitel verilerin toplanıp, analiz edildiği (Creswell ve Clark, 2007), açıklayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Genellikle yorumlama aşamasında iki yöntemin sonuçları birlikte ele alınır (Creswell, 2009). Karma araştırma modelinin kullanıldığı araştırmalarda, yöntemin kullanılma gerekçesinin açıklanması gerekmektedir (Tashakkori ve Creswell, 2007). Bu kapsamda, ilk olarak sosyal bilimler alanında karma modelin kullanılma nedeni, soyut kavramların tanımlanması ve bu doğrultuda sonuçların yorumlanmasında nitel ya da nicel paradigmanın tek başına yetersiz kalabileceği düşüncesidir.

Çalışma Grubu

Çalışma, Trabzon'un Çarşıbaşı ilçesinde 2014-2015 Eğitim-Öğretim 2. Yarıyılında ortaokul düzeyinde (5. 7. ve 8. sınıf) öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, hem nicel hem de nitel veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Çalışma grupları seçiminde zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermekte olan (Yıldıran ve Şimşek, 2011), araştırmacının örnekleme hızlı ve kolay ulaşarak zaman, enerji ve maddi kaynak tasarrufu yapan (Patton, 2014) amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklemeden faydalanılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde katılımcıların gönüllü olmasına dikkat edilmiştir. Nicel verilerin elde edilmesinde 148'i (%45,3) kadın, 179'u (%55,7) erkek olmak üzere 327 öğrenci çalışma grubuna dahil edilmiştir. Bu öğrencilerin 77'si (%23,5) 5. sınıf, 120'si (36,7) 6. sınıf, 94'ü

(%28,7) 7. sınıf ve 36'sı (%11,0) 8. sınıf öğrencisidir. Bazı araştırmacılar (Tavşancıl, 2014; Tezbaşaran, 2008; Balcı, 2005; Pett, Lackey ve Sullivan, 2003; Büyüköztürk, 2012), çalışma grubu büyüklüğünün ölçekteki madde sayısının beş katı kadar olması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim çalışma grubuna 22 maddelik formun uygulandığı göz önüne alındığında, yapılan istatistiksel işlemler için katılımcıların yeterli sayıda olduğu söylenebilir. Nitel veriler için ulaşılan çalışma grubunu; araştırmanın nicel bölümünde ölçekten en yüksek (21 kişi) ve düşük (21 kişi) puan alan 5. sınıftan 12 (4'ü kadın, 8'i erkek), 7. sınıftan 21 (11'i kadın, 8'i erkek) ve 8. sınıftan 9 öğrenci olmak üzere (3'ü kadın, 6'sı erkek) toplam 42 öğrenci (20'si kadın, 22'si erkek) oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Bu bölümde, araştırmanın amaçlarına uygun biçimde tercih edilen nitel ve nicel veri toplama araçlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca nicel verilerin toplanması sürecinde sınıf öğretmenlerine çalışmanın amacı açıklanarak gerekli izinler alınmıştır. Nicel veri toplama aracı uygulanmadan önce, araştırmanın amacı öğrencilere açıklanarak, nitelikli veri elde edilmeye çalışılmıştır.

Nicel Veri Toplama Aracı

Araştırmada, geçerlik ve güvenilirlik analizleri Koç (2013) tarafından yapılan "Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği" ve öğrencilerin ahlaki gelişimlerini belirlemek için iki örnek olay kullanılmıştır. Koç'un (2013) geliştirdiği ölçek iki alt faktörden oluşmaktadır. Birinci faktör 11 maddeden oluşmakta olup "Uygun davranışlar sergileme" olarak isimlendirilmiş, ikinci faktör 11 maddeden oluşmakta olup "Uygunsuz davranışlardan kaçınma" olarak isimlendirilmiştir. Bu iki faktör toplamda özelliğin %41,604'ünü açıklamaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise 0.85 olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde Esentürk, İlhan ve Çelik (2015)'in yapmış oldukları çalışmada, "Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği"ne ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.86 bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında ölçme aracının farklı bir örneklem grubuna uygulanmasından dolayı, geçerlik ve güvenilirlik analizleri tekrarlanmıştır. Öncelikle ölçme aracının güvenilirliği kapsamında, alt boyutlar ve ölçeğin geneline ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Mevcut çalışmada "Uygunsuz davranışlardan kaçınma" faktörüne ait güvenilirlik katsayısı 0.74 olarak, "Uygun davranışlar sergileme" faktörüne ait güvenilirlik katsayısı 0.83 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamına yönelik güvenilirlik katsayısı 0.84'tür. Bu değerler ölçme aracının güvenilir olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Mevcut ölçme aracının yapı geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Bu çalışmada, model uyum indeksleri olarak; χ^2 , df, χ^2/df (Chi-Square/Degree of Freedom), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Normed Fit Index (NFI), Goodness of Fit Index (GFI), Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) ve Comparative Fit Index (CFI) göz önünde bulundurulmuştur (Sümer, 2000; Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003; Kline, 2005). Yapılan analizler sonucunda uyum indekslerine ait bulgular $\chi^2/df= 2,688$; RMSEA= 0,076; GFI= 0,93; AGFI= 0,87 olarak elde edilmiştir. Ortaya çıkan uyum indeksleri ölçme aracının mevcut yapısının kabul edilebilir düzeyde doğrulandığını göstermektedir.

Nitel Veri Toplama Aracı

Nitel verilerin toplandığı katılımcı gruba yapılan uygulamanın yalnızca bu araştırmanın sınırlılığı içinde kalacağı belirtilmiştir. Uygulamalar 20 dakika sürmüştür. Nitel verilerin toplanması için öğrencilere iki örnek olay sunulmuştur. Özel bir durumu araştırmayı amaçlayan örnek olay yöntemi, özellikle bireysel yürütülen çalışmalar için çok uygundur. Bunun nedeni, problemin kısa sürede ve derinlemesine çalışılmasına imkan sağlamasıdır (Çepni, 2012). Çalışmada veri toplama aracı olarak beden eğitimi ve spor kavramı çerçevesinde karşılaşılması muhtemel iki örnek olay sunulmuştur. Piaget çocuklar üzerindeki gözlemlerinden hareketle çocukların kuralları oyunla

öğrendiklerini belirtmektedir. Ayrıca çocukların kendi masal-hikâyelerinde veya anlatılan masalarda kendi kurallarına ilişkin ipuçlarını ortaya koydukları anlaşılmıştır (Özbay, 2003).

Veri toplama aracının kapsam ve görünüş geçerliğini sağlamak için, hizmet süresi 20 ve üzeri olan 3 beden eğitimi öğretmeninden, eğitim psikolojisi (1), rehberlik ve psikolojik danışma (1) ve çocuk gelişimi (1) alanlarındaki akademisyenler olmak üzere toplam 6 uzman görüşüne başvurulmuştur. Karasar (2014)'a göre, kapsam geçerliği ölçme aracının ölçülmek istenen alanı temsil edip etmediği sorunu ile ilgili olup, uzman görüşüne göre belirlenir. Uzman görüşleri doğrultusunda beden eğitimi dersi içeriğinde yer alan ahlaki değerler göz önünde bulundurularak iki örnek olay kurgulanmıştır. Ayrıca örnek olaylar oluşturulurken, Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramını üzerine temellendirdiği bir vaka dikkate alınmıştır. Bu vakada özetle "Karısı ölümcül bir hastalığa yakalanan bir adamın içinde bulunduğu ikilem (eşini korumak ve ahlaki değerlerini hiçe saymak) yer almaktadır. Mevcut çalışmada kullanılan ilk örnek olayda "oyunu tamamlama" ve "yardımlaşmaya yönelik davranışlar" yer alırken, ikinci örnek olayı ise "ödül kazanma/haksız avantaj sağlama" ve dürüstlük/kurallara uyma davranışları oluşturmaktadır. Buradaki oyunu tamamlama ve haksız avantaj sağlama olgusu, düşük ahlaki düzeyi simgelemekte olup, yardımlaşmaya yönelik davranışlar ve dürüstlük ise yüksek ahlaki düzeyi ifade etmektedir. Veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cinsiyet, sınıf seviyesi ve spor branşı değişkenleri yer alırken, ikinci ve üçüncü bölümde, öğrenciler üzerinde farklı ahlaki ikilemler yaratması beklenen örnek olaylar yer almaktadır. Araştırmada öğrencilere verilen örnek olaylardan ilki, "Aysun öğretmen, beden eğitimi dersi kapsamında öğrencilere bir oyun hazırlar. Öğrencileri kendi etrafına toplayan öğretmen, oyunun kuralları hakkında bilgi verir. Öğretmen öğrencileri iki eşit gruba ayırarak, onların arka arkaya sıralanmalarını sağlar. Oyunda her iki grubun belli bir mesafe uzaklığına birer tane boş sepet konulur. Amaç, öğrencilerin en kısa sürede önlerinde yer alan eşit sayıdaki topları sepetlere koymalarıdır. Kısa sürede topların tamamını sepete koyan grup galip gelecektir. Öğrenciler öğretmenin "başla" komutuyla oyuna başlar ve bir süre sonra öğrencilerden biri kayarak yere düşer. Diğer grupta yer alan öğrencilerden birisi olsaydınız nasıl bir davranış gösterirdiniz? Açıklayınız" olmuştur.

İkinci örnek olay ise, "Ahmet okulun futbol takımında oynayan bir öğrencidir. Ahmet'in takımı, 3 gün sonra oynayacakları son maçı da kazanırsa şampiyon olacaktır. Okul takımının şampiyon olması halinde, Ahmet ve takım arkadaşları tüm okulun önünde ödüllendirilecektir. Bu nedenle Ahmet kazanmayı çok ister ve bunun için çok çalışarak maça iyi hazırlanır. Maçta iki takımda uzun süre gol atamazlar. Ancak, Ahmet maçın son dakikasında hakemin uzak olduğu bir pozisyonda kurallara aykırı (uymama) olarak topu eliyle dokunarak gol atar. Ahmet topa eliyle dokunduğunu hakeme söyleyip söylememe konusunda kararsız kalır. Siz Ahmet'in yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız? Neden?" olmuştur.

Verilerin Analizi

Bu bölümde, farklı paradigmlar (nicel ve nitel) ışığında elde edilen verilerin analizlerine yer verilmiştir.

Nicel Veri Analizi

Nicel verilerin analizinde öncelikle, katılımcılardan elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri dikkate alınarak veri setinin dağılımının normallığı sınanmıştır. Elde edilen analiz sonuçları, ölçme aracının geneli ve alt boyutlarına ilişkin dağılımların normal olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla, bağımsız değişkenler (cinsiyet, sınıf, spor branşı) ile ölçekten elde edilen puan ortalamaları arasında ilişki olup olmadığı non-parametrik testlerden Mann Whitney-U testi ve Kruskal Wallis-H testi kullanılarak tespit edilmiştir. Kruskal-Wallis testine göre gruplar arasında gözlenen farkın hangi gruplardan kaynaklı olduğunu belirlemek amacıyla, grupların ikili kombinasyonları üzerinden Mann-Whitney U testi uygulanmaktadır (Büyüköztürk, 2012).

Nitel Veri Analizi

Nitel verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Bu analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu araştırma türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Kategorilerin oluşturulmasında Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı dikkate alınmıştır. Bu kurama göre kişinin ahlaki gelişimi altı aşamalı üç evreden oluşmaktadır. Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te, Kohlberg'in Ahlaki Gelişim basamaklarına ilişkin tanımlamalar, göstergeler, katılımcı örnekleri ve kaynaklar sunulmuştur.

Tablo 1. Birinci Evre: Gelenek Öncesi Ahlak Gelişimi

1.Evre	Gösterge	Tanım	Örnek	Kaynak	
Ceza-Ödül	Cezadan kaçıp, ödül elde etmek	Sonuçların insan için anlamı ve değerine bakılmaksızın, davranışın fiziksel sonucu o davranışın iyiliğini ve kötülüğünü belirler. Yani beraberinde ceza getiren davranış yanlış, ceza getirmeyen davranış ise doğru olarak kabul edilir.	1.Örnek Olay	...arkadaşımı yerden kaldırdım çünkü oyunu bu şekilde kazanırsak öğretmenimiz kızabilirdi (K38).	Kohlberg ve Hersh, 1977, Arı, 2005
			2.Örnek Olay	Dini anlamda hile yapmak hem <u>günah</u> hem de <u>yasaktır</u> . Aynı zamanda da kurallara aykırı olduğundan dolayı topa elle dokunmazdım (K8).	
Haz ve Çıkar (Saf Çıkarıcı Yönelim)	Karşılıklı avantaj elde etme	Kişisel ihtiyaçlar iyi ve kötüyü belirler. İyilik "sen beni kolla, ben seni kollayayım" hattı boyunca geri döner.	1.Örnek Olay	... aynı durumda bende kaldığımda, arkadaşımı kaldırmazsam, ben yere düştüğümde oda beni kaldırmazdı (K6).	Koç, Çolak, Kocaman ve Bayraktar, 2009, Yeşilyaprak, 2014, Senemoğlu, 2007
			2.Örnek Olay	... başka biri eliyle gol atsaydı ve hakem gol saysaydı çok kızardım (K37).	

Bu ahlaki gelişim evresi; sosyal kurallar, iyi ve kötü, doğru veya yanlış kavramlarının tanımını içermekte olup (Özbay ve Erkan, 2012), davranışın hem fiziksel veya hedonistik (ceza ve ödül) sonuçları açısından hem de kural ve tanımları ileri süren kişilerin fiziksel gücü açısından yorumlamalarını içermektedir (Kohlberg ve Hersh, 1977). Çocuklar kural ve ilkeleri sorgulamazlar. Olayın gerisindeki neden önemli değildir (Yeşilyaprak, 2014). Böylece kurallar çığnemez ve değişmez, aksi takdirde cezalar beraberinde gelir (Özbay, 2003). Dokuz yaşından küçük çocukların çoğu ve birçok ergen ile yetişkin suçlular bu düzeydedir (Ulusoy, 2007, s. 121). Geleneksel dönemin ikinci evresinde "Benim için faydalı olan her şey doğrudur" anlayışı ya da "birine bir şey vermişsem, onun da karşılığını vermesi gerekir" şeklinde bir ahlak anlayışı yaygındır (Yeşilyaprak, 2014).

Tablo 2. İkinci Evre: Geleneksel Ahlak Gelişimi

2.Evre	Gösterge	Tanım	Örnek	Kaynak	
İyi Çocuk	Başkalarının (anne, öğretmen, arkadaş vb) onayını almak için eylemde bulunma	İyi çocuk ve iyi kadın "yönelimlidir. Kişilerin gösterdiği ve diğerleri tarafından onaylanan davranışları içermektedir	1.Örnek Olay	... yere düşen kişi de <u>benim</u> arkadaşım olduğu için ona yardım ederdim (K13).	Kohlberg ve Hersh, 1977, Ulusoy, 2007
			2.Örnek	-	
Yasa-Düzen	Toplumsal kurallar doğrultusunda eylemde bulunma	Otorite ve kurallara uyumu gerektirir ve sosyal emirlerin sürdürülmesini içerir. Doğru davranış; birisinin üzerine düşen görevi yapması, otoriteye saygı gösterme ve verilen sosyal görevleri yerine getirmeyi içermektedir.	1.Örnek Olay	-	Kohlberg ve Hersh, 1977, Özbay ve Erkan, 2012
			2.Örnek Olay	... oyunu kendi hakkımla kazanmazdım o zaman arkadaşlarımla <u>hakkını yemiş</u> olurum. Ondan hakeme bildirirdim (K7).	

Bu ahlaki gelişim evresi; kişinin başkalarının onayı, ailenin beklentileri (Senemoğlu, 2007), geleneksel değerler, toplum kuralları ve ülke bağlılığına yönelik davranışları içermektedir (Koç ve ark., 2009). Bu evrede bireyler, çıkardan çok ortak duygu, düşünce ve beklentilerin farkındadır (Özbay ve Erkan, 2012). Ayrıca sadece kişisel beklenti ve toplumsal kuralları içermemekte; kuralları sorgulama, toplumdaki grup veya kişileri tanımlamayı da desteklemektedir (Kolhberg ve Hersh, 1977; Senemoğlu, 2007).

Tablo 3. Üçüncü Evre: Gelenek Sonrası Ahlaki Gelişim

3.Evre	Gösterge	Tanım	Örnek	Kaynak	
Sosyal Sözleşme	Kuralların insan yaşamını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi	Yasalar kişilerin aleyhine ise sorgulanır ve değiştirilebilir.	1.Örnek Olay	...durumu eşitleyerek oyunun devam etmesini sağlayarak, <u>haksızlığın yapılmasını engelledim</u> . Böylece haksızlık olmaz (K14).	Kolhberg ve Hersh, 1977, Senemoğlu, 2007
			2.Örnek	-	
Evrensel Ahlak	İnsan hayatı her şeyin üzerindedir.	Kişi yasalardan tamamen bağımsız kendi oluşturduğu ahlak ilişkilerine uygun davranışlar sergiler veya kendi ahlak ilkeleriyle uyuşmayan yasalara uymayabilir.	1.Örnek Olay	İnsanlara <u>yardım etmek insanlığın vazifesidir</u> . Ya da bu olayın kendi başımıza geldiğini düşünürsek, tek başımıza yaralı bir şekilde duruyorsunuz <u>bu olay hepimizi üzer</u> (K35).	Kolhberg ve Hersh,1977, Yeşilyaprak, 2014
			2.Örnek Olay	Oyun dediğin hileyle ve yalancılıkla oynanmaz. Oyuncu dediğin <u>dürüst ve yardımsever olmalı</u> (K9).	

Gelenek sonrası dönemde birey, ahlaki değer ve ilkeleri kendi bakış açısından yola çıkarak ele alır ve yorumlar (Özbay ve Erkan, 2012). Toplumun gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalan kural ve yasaların değiştirilmesinin gerekli olduğu vurgulanır (Yeşilyaprak, 2014). Dönemin son evresi olan evrensel ahlak ilkesinde, Bu evre bireyin kendine özgü ahlak ilkelerini seçtiği ve değer sistemini örgütlediği düzeydir (Senemoğlu, 2007).

Elde edilen nitel verilerin analizi için araştırmaya katılan öğrencilerin her biri K1'den K42'ye kadar numaralandırılarak, araştırma raporunda kod isimler ile ifade edilmiştir. Ardından araştırmacılar ve nitel araştırma alanında çalışmaları bulunan diğer bir araştırmacı tarafından verilerin analizine geçilmiştir. Öğrencilerin örnek olaylara verdiği yanıtlar, Kolhberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı temel alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için, araştırmada ulaşılan kavramsal kategorilerin altında verilen kodların, söz konusu kavramsal kategorileri temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla iki araştırmacının kodları ve kodlara ilişkin kategorileri karşılaştırılmıştır (Kurt ve Ekici, 2013). Mevcut çalışmada kodlama uygulamalarının güvenilirliği için, Miles ve Huberman (1994) tarafından ortaya konan araştırmacılar arasındaki uzlaşma korelasyon katsayısı; [Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı) x100] formülü kullanılmıştır. Bunların her biri, dikkatle üzerinde durulması gereken, geçerli ve güvenilir veri toplamada oldukça önemli yeri olan aşamalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Verilen eşitliğin kullanılmasıyla, kodlama sürecine ilişkin uzlaşma korelasyon katsayısı %89 olarak belirlenmiştir. Güvenirlik hesaplamasındaki uyum yüzdesi % 70 olduğunda güvenilirlik yüzdesine ulaşılmış kabul edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu durum, analizi yapan araştırmacıların kendi içlerinde tutarlı olduklarını göstermektedir.

Bulgular

Nicel Verilere Yönelik Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin sportmenlik yönelimlerinin cinsiyet, sınıf ve spor branşı değişkenlerine göre analizleri aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Sportmenlik Yönelimlerinin Farklılaşp Farklılaşmadığını Tespit Etmek Amacıyla Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Top	U	P
Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	Kadın	148	199,70	29555,50	7962,500	0.000*
	Erkek	179	134,48	24072,50		
Uygun Davranışlar Sergileme	Kadın	148	174,61	25842,50	11675,500	0.065
	Erkek	179	155,23	27785,50		
Ölçek	Kadın	148	186,47	27598,50	9920,000	0,000*
	Erkek	179	145,42	26030,00		

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin “uygunsuz davranışlardan kaçınma” alt boyutundan aldıkları toplam puan ortalamasının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($U = 7962,500$; $p=0,000 < 0,05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, kadın öğrencilerin puanının (199,70), erkek öğrencilere (134,48) göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin “uygun davranışlar sergileme” alt boyutundan aldıkları toplam puanın cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir ($U=11675,500$; $p=0,065 > 0,05$). Öğrencilerin ölçeğin genelinden elde ettikleri toplam puan cinsiyete anlamlı fark göstermektedir ($U = 9920,000$; $p=0,000 < 0,05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında kadın öğrencilerin puanının (186,47), erkeklere göre (145,42) daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Sınıf Seviyesine Göre Öğrencilerin Sportmenlik Yönelimlerinin Farklılaşp Farklılaşmadığını Tespit Etmek Amacıyla Yapılan Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

	Sınıf Seviyesi	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	P	Anlamlı Fark
Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	5	77	181,97	3	16,900	0.001	5*-8
	6	120	164,92				
	7	94	170,37				
	8	36	105,89				
Uygun Davranışlar Sergileme	5	77	212,66	3	39,507	0.000	5*-6,7,8
	6	120	160,12				
	7	94	154,65				
	8	36	97,28				
Ölçek	5	77	205,92	3	35,886	0,000	5*-6,7,8
	6	120	160,12				
	7	94	161,31				
	8	36	92,68				

Tablo 6'ya göre, öğrencilerin “uygunsuz davranışlardan kaçınma” alt boyutundan aldıkları toplam puanın sınıf seviyesine göre istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2(sd=3, n=327) = 16,900$; $p=0,001 < 0,05$). Sıra ortalamalarına göre, en yüksek sportmenlik puanı 5.sınıf öğrencilerindedir. Sırasıyla bunu 6. ve 7. sınıf öğrencileri izlemektedir. Elde edilen sonuçlara göre, 5. 6. ve 7. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin sportmenlik puanlarının 8. Sınıfta öğrenim görenlerden daha yüksektir.

Öğrencilerin “uygun davranışlar sergileme” alt boyutundan aldıkları toplam puanın sınıf seviyesine göre istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2(sd=3, n=327) = 39,507$; $p=0,000 < 0,05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, en yüksek sportmenlik puanına 5. sınıf öğrencilerinin sahip olduğu, bunu sırasıyla 6. ve 7. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin takip ettiği görülmektedir. Sınıf seviyeleri arasında meydana gelen anlamlı farkın, hangi gruplar arasındaki anlamlı farklara bağlı olarak ortaya çıktığı, sınıf seviyelerinin ikili kombinasyonları üzerinden yapılan Mann-Whitney U testi ile belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre 5. 6. ve 7. sınıf seviyesinde öğrenim

gören öğrencilerin sportmenlik puanlarının, 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin puanlarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, 5. sınıf öğrencilerinin sportmenlik puanlarının 6.ve 7. sınıf öğrencilerinin sportmenlik puanlarından anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin genelinden alınan toplam puan sınıf seviyesine göre farklılaşmaktadır ($\chi^2(sd=3, n=327) = 35,886; p=0,000<0,05$). Sportmenlik puanının 5. sınıf öğrencilerinde yüksek olduğu, bunu sırasıyla 6. ve 7. sınıfta okuyan öğrencilerin izlediği görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerin sportmenlik puanlarının, 8. Sınıfta okuyan öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, 5.Sınıf öğrencilerinin sportmenlik puanlarının 6.ve 7. sınıf öğrencilerinin puanlarından yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Öğrencilerin Spor Branşına Göre Sportmenlik Yönelimlerinin Farklılaşp Farklılaşmadığını Tespit Etmek Amacıyla Yapılan Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

		Spor Branşı	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	P	Anlamlı Fark
Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma		Futbol	116	93,06	3	29,342	0.000*	1*-2,3 2*-4
		Voleybol	49	143,06				
		Hentbol	29	148,07				
		Basketbol	33	114,52				
Uygun Davranışlar Sergileme		Futbol	116	102,76	3	7,729	0.050	-
		Voleybol	49	122,17				
		Hentbol	29	134,93				
		Basketbol	33	122,97				
Ölçek		Futbol	116	97,36	3	17,146	0,001*	1*-2,3
		Voleybol	49	132,48				
		Hentbol	29	142,71				
		Basketbol	33	119,83				

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin “uygunsuz davranışlardan kaçınma” alt boyutundan aldıkları toplam puanın spor branşına göre istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2(sd=3, n=327)= 29,342; p=0,000<0,05$). En yüksek sportmenlik puanı hentbol oynayan öğrencilerde olduğu, bunu sırasıyla voleybol ve basketbol yapan öğrencilerin izlediği bulgusu elde edilmiştir. Gruplar arasındaki farkın kaynağını belirlemek için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre voleybol ve hentbol sporu ile ilgilenen öğrencilerin sportmenlik puanlarının, futbol yapanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, basketbol branşını yapan öğrencilerin sportmenlik puanlarının, voleybol branşını yapan öğrencilerin puanlarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin “uygun davranışlar sergileme” alt boyutundan aldıkları toplam puanın spor branşına göre istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2(sd=3, n=327) = 7,729; p=0,050<0,05$). Sıra ortalamalarına göre, en yüksek sportmenlik puanına hentbol oynayan öğrencilerin sahip olduğu, sırasıyla bunu branşı basketbol ve voleybol olan öğrencileri izlediği belirlenmiştir. Spor branşları arasında anlamlı farkın, hangi gruplar arasındaki farklara bağlı olduğu, spor branşlarının ikili kombinasyonları dikkate alınarak Mann-Whitney U testi ile belirlenmiştir. Sonuç olarak; hentbol branşını yapan öğrencilerin sportmenlik puanlarının, futbol branşını yapan öğrencilerin puanlarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin geneline göre istatistiksel olarak spor branşları arasında farklılık görülmektedir ($\chi^2(sd=3, n=327) = 17,146; p=0,001<0,05$). En yüksek sportmenlik puanına hentbol branşı yapan öğrencilerin sahip olduğu, bunu sırasıyla voleybol ve basketbol branşı yapan öğrencilerin takip ettiği görülmektedir. Anlamlı farkın hangi gruplar arasından kaynaklandığı, spor branşlarının ikili kombinasyonları üzerinden yapılan Mann-Whitney U testi ile belirlenmiştir. Sonuçta, hentbol ve voleybol branşını yapan öğrencilerin sportmenlik puanlarının, futbol branşını yapan öğrencilerin puanlarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Nitel Verilere Yönelik Bulgular

Bu bölümde öğrencilere, bir yarışma esnasında ve okul müsabakasında karşılaşılması muhtemel ahlaki ikilem olan örnek olay verilmiştir. Bunlar iki ahlaki değeri içermektedir. Bunlar: yardımseverlik ve kurallara uymadır. Elde edilen veriler Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı'ndaki gelişim basamaklarının özellikleri (Gelenek Öncesi, Gelenek Dönemi ve Gelenek Sonrası Dönem) dikkate alınarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular tablolastırılarak sunulmuştur. Örnek olayların analizi sonucunda ahlaki gelişim olarak Kohlberg'in "Gelenek Öncesi Dönem" özelliklerine sahip olan katılımcıların yer aldığı gelişim evresi, cinsiyet, yaş ve frekans değerleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Ortaokul Öğrencilerinin Gelenek Öncesi Ahlaki Gelişim Dönemine Göre Dağılımı

	Kategori	Katılımcı	Sınıf	Cinsiyet	F
	Ceza ve ödül	K3, K38	5,7	E,E	2
1.Örnek olay	Haz ve çıkar (Saf çıkarıcı eğilim)	K1, K4, K6, K18, K29, K30, K31, K33, K34, K37, K42	5,7,7, 5,7,7 7,7,7,5	E,E,K,K,K,K, K,K,K,K,E	11
	Ceza ve ödül	K1, K8, K11, K17, K18, K19, K20, K22, K23, K25, K27, K31, K39, K42	5,7,8,5,5 5,5,5,5,8 5,7,7,5	E,K,E,E,K, E,K,E,K,E E,K,E,K	14
2.Örnek Olay	Haz ve çıkar (Saf çıkarıcı eğilim)	K37	7	E	1

Tablo 8'de Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramının ilk evresi olan "Gelenek Öncesi Dönem" e ait Ceza ve ödül, Haz ve çıkar kategorilerinde yer alan katılımcı kodu, sınıf seviyesi, cinsiyeti ve frekanslarına yer verilmiştir. "Yardımseverlik" ahlaki değerini içeren birinci örneğe öğrencilerin verdiği tepkiler dikkate alındığında, 5.ve 7. sınıftan iki erkek öğrencinin Ceza ve Ödül evresine uygun tepkiler verdikleri tespit edilmiştir. Ahlaki gelişimin en düşük evresi olan bu evrede, kişi cezalandırılmamak için otoriteye itaat eder (Özbay, 2003). Birinci örnek olayda öğrencilerden Tarık (K3), otoriteye bağımlı olduğunu içeren görüşe yer vermiştir. "...arkadaşıma yardım ederdim. Yarışma olsa bile arkadaşım zarar görürse, öğretmen sınırlenebilir ve bize bağırabilirdi. Bu durumda olmak beni üzerti". Öğrencinin otorite olarak algıladığı öğretmenin kızmasından kurtulmak amacıyla yardımsever bir davranış sergilediği söylenebilir. Aynı örnek olaya ait bireyin karşılıklı çıkar sağlamayı amaçladığı ve bireysel çıkarların ön planda olduğu evre olan Haz ve çıkar evresine uygun şekilde açıklamalara yer veren öğrencilerin 8'inin 7.sınıfta ve 3'ünün 5. sınıfta olduğu görülmüştür. Öğrenci ifadeleri bu olayın kendi başlarına da gelebileceği, bu durumda arkadaşlarından yardım bekleyecekleri yönündedir. Bu evrenin mantığı "Ne kadar verirsem o kadar almalıyım" şeklinde bir yargı içermektedir. Bu evre ile ilgili öğrenci ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

"Gidip arkadaşımı yerden kaldırıp oyuna devam ettirirdim. Çünkü aynı duruma bizde düşebilir veoyuna devam edemeyebilirdik" (Anıl, K1).

"...yardım ederdim. Çünkü aynı duruma bende düşebilirdim. Birisi bana yardım etmeyi üzüldüm. O yüzden başkasının bana yapmasını istemediğimi başkasına yapmamalıyım" (Öykü, K18).

"...arkadaşımı yerden kaldırırdım. Çünkü ben benzer durum yaşasaydım birisinin bana yardım etmesini isterdim (Demet, K33).

Gelenek Öncesi Dönemde yer alan ikinci örnek olayda ise "kurallara uyma/dürüstlük" ahlaki bir değer olarak ele alınmış; bir müsabaka esnasında kural dışı yapılan bir hareketin analizinin öğrencilerden nedeniyle açıklanması istenmiştir. Sporun kuralları olan bir kavram olduğu düşünüldüğünde, kurgulanan örnek olayda kural dışı bir hareketin yer alması öğrencilerin sportmenlik yönelimlerini belirlemeye hizmet edebileceğini göstermektedir. Kurgulanan örnek olay, kural dışı kazanılmış bir golün hakeme söylenmesi neticesinde şampiyonluk maçını kaybetmek ve doğruyu söyleyerek "haksız avantaj sağlamamak" ikilemini taşımaktadır. Gelenek öncesi dönemde ceza ve ödül kategorisinde yer alan öğrencilerin 9'u 5. sınıf, 3'ü 7. sınıf ve 2'si 8. sınıf seviyesinde yer

almaktadır. Bu evrede de öğrencilerin cezadan kaçmak ve günahtan sakınmak için kurallara uyduğu ve otoriteye bağlılık gösterdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin konu ile ilgili açıklamaları şöyledir:

“...söyledim. Çünkü ahirette her şeyin bir karşılığı vardır” (Burcu, K31).

“...hakeme durumu açıklardım. Hile ve hurda ile kazanmaktansa o maçı büyük bir farkla yenilmeyi tercih ederdim. Çünkü dini anlamda hilekarlık hem günah hem de yasaktır” (Bilgehan, K8).

“...söyledim. Maç adil olurdu. Çünkü el ile dokunduğumu söylemeseydim kendimi kandırılmış olacaktım. Kazandığımız kupa da bize hayır etmezdi” (Hayati, 25).

Öğrencilerin ceza almamak için kural dışı davranış sergileme yönelimi göstermedikleri söylenebilir. Haksız elde edilen kazancın karşılığının ahlaken uygun olmadığı, kişiyi vicdanen rahatsız ettiği görülmüştür. Örnek olayda ödülün olması bazı öğrencileri kural dışı davranış sergilemeye ittiği de tespit edilmiştir.

“...demezdim. Kazanmayı çok istediğim için gözüm hiçbir şey görmezdi” (Günay, K11).

“Söylemezdim. Kim gol olmasını istemez. Zaten ödül verecekler...” (Murat, K17).

“...söylemezdim. Çünkü okul bize kupa verecek” (Furkan, K39). Ahlaki gelişim seviyesi olarak “Gelenek Dönemi” nde olan öğrencilerin yaş, cinsiyet ve sınıf değişkenlerine ait değerleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Ortaokul Öğrencilerinin Geleneksel Ahlaki Gelişim Dönemine Göre Dağılımı

	Kategori	Katılımcı	Sınıf	Cinsiyet	F
1.Örnek olay	İyi Çocuk	K13, K16, K17, K26, K27, K36, K39, K40, K41	5,5,8,8,5 7,7,7,5	E,E,E,E,E K,E,E,E	9
	Yasa-Düzen	K2, K5, K7, K12, K14, K19, K20, K22, K23, K24, K25, K28, K32	8,8,8,7 7,7,8,5, 5,5,5,5,8	K,K,K,K,E K,E,E,K, K,E,K,K	13
2.Örnek Olay	İyi Çocuk	K7, K9, K13	7,7,8	E,E,E,	3
	Yasa-Düzen	K3, K4, K5, K6, K7, K10, K12, K14, K15, K16, K26, K28 K29, K30, K32, K33, K34, K35, K36, K38, K40, K41	7,7,7,7,7, 8,8,8,5,8,8 7,7,7,7,7, 7,7,7,5,5,	E,E,E,K,,E,K, E,K,K,E,E,E, K,K,K,K,K, K,E,E,E,E,	22

Çalışmanın birinci örnek olayındaki açıklamalar dikkate alındığında, iyi çocuk evresinde 5’i 5. sınıf, 3’ü 7. sınıf ve 2’si 8. sınıf öğrencisi olmak üzere 9 erkek, 1 kadın toplam 10 öğrenci olduğu görülmüştür. Bu evrede doğru; iyi insan olma, iyi çocuk olma, iyi öğrenci olma, iyi bir eş, anne ve vatandaş olmaktır (Aydın, 2013). Kişinin ahlaki düzeyi başkalarının onayını kazanmaya dönüktür (Özbay, 2003). Örnek olayda öğrenciler memnun etme, yardımcı olma ve başkalarına onaylanma gibi özellikleri içermekte olup, öğrencilerin örnek olaylara verdikleri cevaplar Kohlberg’in gelişim evrelerinden ikincisi olan Geleneksel Dönemi temsil eden iyi çocuk evresini içermektedir. Bu evrede artık Gelenek Öncesi Dönemdeki ben-merkezci düşünce yerini empatik düşünceye bırakmış, olaylara başkaları açısından bakabilme özelliği gelişmiştir (Senemoğlu, 2007). Birey kuralları benimseyen kişi ya da grupta özdeşim kurmayı gerektiren cevaplara yer vermeye başlamıştır. Öğrencilerden Murat (K17) ve Volkan (K16)’nın örnek olaya verdikleri cevaplar aşağıda gösterilmiştir.

“...yerden arkadaşımı kaldırırdım. Çünkü yardımsever bir insan olduğum için arkadaşımı yerden kaldırıp onu bir yere oturturdum”.

“...gelip ona yardım ederdim. O benim en sevdiğim arkadaşım olabilir. Onu sevdiğim için ona yardım ederdim”.

Murat ve Volkan örnek olaya verdikleri tepkilerle bu evrenin en belirgin özelliği olan iyi çocuk olma evresindeki iyi davranış göstergesi olan başkalarına yardım etmek ya da onları mutlu etmek (Senemoğlu, 2007) davranışlarını içeren cevaplar belirtmişlerdir. Aynı örnek olaya ilişkin öğrencilerin tepkileri dikkate alındığında ise, toplumsal düzeni korumak, grubun ve toplumun

refahını sürdürmek amacıyla kurallara uymayı gerektiren yönelimler gösterdikleri tespit edilmiştir. Yasa-düzen evresi olarak nitelendirilen bu evrede, 5'i 5. sınıf, 5'i 8. sınıf ve 4'ü 7.'nci sınıf öğrencisi olmak üzere 9 kadın ve 4 erkek öğrenci bulunmaktadır. Ahlaki yargının yasalara uymaya bağlı olduğu evrede, öğrencilerin kural dışı davranış içeren örnek olaya verdikleri tepkiler aşağıda belirtilmiştir.

“Düşen arkadaşımı kaldırıp oyuna yeniden devam ederdim. Bu yarış adil bir şekilde oynamak için” (Hayati, K25).

“...ona yardım ederdim. Önemli olan oyunu kazanmak değildir. Bu oyunun bize ne öğrettiği ya da ne anlattığı önemlidir. Nerde olursak olalım iyilik önde olması gerekir” (Ayşe, K9).

“Oyunu durdurup arkadaşına yardım ederdim. Böyle yapmasaydım kazandığımızda oyun adaletli olmazdı” (Mehmet, K28).

“...arkadaşıma yardım ederdim. Öğretmen gidip bizden de bir kişinin çıkartılmasını isterdim. Böylecedurumu eşitleyip, oyunun devam etmesini sağlardım. Haksızlığın yapılmasını önlerdim” (Buse, K14).

Öğrencilerin verdikleri tepkiler oyundaki eşitsizliğin önlenmesi ve haksız kazancın önüne geçilmesine yöneliktir. Bu evrenin en belirgin özelliğinin kuralları, hakları sorumlulukları benimsemek (Özbay ve Erkan, 2012) olduğu dikkate alındığında, öğrencilerin haksız kazanç sağlamadan, eşit şartlarda adilce yarışmanın önemine vurgu yaptıkları görülmektedir. İkinci örnek olayın analizinde iyi-çocuk evresine ilişkin 2'si 7. sınıf ve 1'i 8. sınıf olmak üzere toplam 3 erkek öğrenci; yasa düzen evresinde 3'ü 5. sınıf, 14'ü 7. sınıf ve 5'i 8. sınıf olmak üzere 12'si erkek, 10'u kadın toplam 22 öğrenci mevcuttur. Öğrenci görüşleri aşağıda verilmiştir.

“...Hakeme söyledim. Hakkımla kazanmadığım için derdim” (Oğuz, K41).

“Hakemden ve hocalarımdan özür diler, doğruyu söyledim. Çünkü hile ile kazanmak istemem. Oyunda kazanmak da var, kaybetmekte” (Erkan, K5).

“Eğer elimle gol atsam hakeme ve rakip arkadaşlarıma derdim. Çünkü kurallara aykırı olurdu. Karşı takımın hakkını yerdim” (Ayşen, K10).

“Hakeme golü elimle attığımı söyledim. Kazanmaktan önemli olan iyi oynamak ve kurallara uymaktır (Davut, K12).

“Hakeme gidip elimle attığımı söyleyip golü iptal etmesini isterdim. O zaman adaletli bir maç olmazdı. Haksız yere bir maç kazanmış olurduk. Bu durum doğru olmazdı” (Mehmet, K28).

“Hakeme golü elle attığımı söyledim. Önemli olan kazanmak değil iyi oynamak kurallara uymaktır” (Davut, K12).

Oyunu kurallarına göre oynamak, haklı kazanç elde etmek, dürüst davranmak öğrencilerin oyun içerisinde önem verdikleri sportmenlik göstergeleri olduğu belirlenmiştir. Ahlaki gelişim seviyesi olarak “Gelenek Sonrası Dönemi”nde olan öğrencilerin yaş, cinsiyet ve sınıf değişkenlerine ait değerleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Ortaokul Öğrencilerinin Gelenek Sonrası Ahlaki Gelişim Dönemine Göre Dağılımı

	Kategori	Katılımcı	Sınıf	Cinsiyet	F
1.Örnek olay	Sosyal Sözleş	-	-	-	-
	Evrensel Ahlak	K9, K10, K15,K21, K35	7,7,8, 8,7	K,K,K,E K	5
2.Örnek Olay	Sosyal Sözleş	-	-	-	-
	Evrensel Ahlak	K21	8	E	1

Tablo 10'da Sosyal Sözleşme ve Evrensel Ahlak İlkesi kategorileri özelliklerine sahip katılımcı; kodu, sınıf seviyesi ve frekansları verilmiştir. Bu dönem ahlaki değer ve ilkeleri kabul etmekte ve bu ilkeleri kendi bakış açısına göre yeniden ele almakta ve tanımlamaktadır. Öğrencilere sunulan birinci örnek olayda; gelenek sonrasının ilk evresi olan Sosyal Sözleşme evresine ait bulgu

elde edilmemiştir. Ahlaki gelişimin en üst evresi olan Evrensel Ahlak evresinde ise 5 öğrenci ifadesi mevcuttur. Bu öğrencilerin 3'ü 7. sınıf ve 2'si 8. sınıf seviyesinde yer almaktadır. Bu evre Piaget'nin gelişim evrelerinde Soyut işlemler dönemini (11 yaş ve üstü) içermektedir. Bu evrede iyi ve doğru kişisel vicdan sorunudur (Slavin, 2015). Olaylar karşısında kişi vicdanı ile hareket eder". Heinz ikilemine örnek olarak bu evrede "Evet, Heinz ilacı çalmalı, çünkü insan hayatı başka herhangi bir şeyden çok daha değerlidir". Katılımcıların sunulan örnek olay karşısında insan sağlığının her şeyin üstünde olduğunu ifade ederek, Heinz örneğinde olduğu gibi insan hayatının önemine vurgu yatıkları tespit edilmiştir. İnsanlığın, yardımlaşmanın ve bizlere insan olmayı hatırlatan değerlerin özümsemiği nitelikleri ifade eden öğrencilerin görüşleri aşağıda sunulmuştur.

"...ona yardım ederdim. Önemli olan oyunu kazanmak değildir. Bu oyunun bize ne öğrettiği ya da ne anlattığı önemlidir. Nerede olursak olalım iyilik önde olması gerekir" (Ayşe, K9).

"Arkadaşım kalkamayacak kadar kötü durumdaysa, onun yanına gider onu teselli ederdim ve kalkmasına yardımcı olurum. Sonuçta rakip bile olsa o da bir can taşıyor. Arkadaşımın hayatı her şeyden önemli..." (Ayşen, K10).

"...ona yardım ederdim. İnsanlara yardım etmek insanlığın vazifesidir" (Seray, K35).

İnsan hayatının her şeyden değerli olduğu ve insanlara yardım etmenin insanlık vazifesinin bir gereği olduğunu ortaya koyan bu evrede, öğrenciler yardımlaşmanın, insan sağlığının önemini belirterek düşen arkadaşına yardımcı olabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu evrede kişi sergilediği davranışı içinden geldiği için yapar.

Öğrencilere sunulan ikinci örnek olayda da onların evrensel ahlak evresine yönelik tepkiler verdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin 3'ünün erkek olduğu bunların 1'i 7. sınıf ve 2'si 8. sınıf öğrencisidir. Dürüst olmayı ve kuralları uymayı gerektiren şekilde kurgulanan ikinci örnek olaya yönelik öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

"...söyledim. Çünkü hak edilmeden kazanılmış galibiyet, bana mutluluk getirmez. İnsanlık dürüst olmayı, adaletli davranmayı ve haksız yere başkalarını incitmemeyi gerektirir. Ben sevinirken karşımdaki haksızlığa uğrayarak üzülmesine dayanamazdım. Bu insanlığımıza sığmaz (Serkan, K13).

Tartışma ve Sonuç

Ortaokul öğrencilerine uygulanan ölçme aracı ve sunulan örnek olaylar sonucunda, kadın öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerinde sergiledikleri sportmenlik eğilimi erkek öğrencilerden daha yüksektir. Bu sonuç konuyla ilgili olan çalışmalarla (Esentürk, İlhan ve Çelik, 2015; Gardner ve Janelle, 2002; Givernau ve Dudo, 2002; Kaye ve Ward, 2010; Stephens, 2004; Yıldırım ve Sezen, 2006) paralellik göstermektedir. Bazı çalışmalarda cinsiyet ve sporda saldırganlık arasında bir ilişki tespit edilmemiştir (Keeler, 2007; Miller, Roberts ve Ommundsen, 2004). Topan (2011)'ın yapmış olduğu çalışmada kazanma ve kaybetme durumunda kadın öğrencilerin sportmen davranış gösterme konusunda erkek öğrencilerden daha hassas davrandıkları belirlenmiştir. Bu bulguyu Weiss ve Bredemeir (1990)'ın sporda ahlaki gelişim konulu çalışması desteklemektedir. Çalışmada erkeklerin kadınlardan daha fazla saldırgan davranışlar sergiledikleri ve sportmenlik dışı davranışlara daha fazla eğilim gösterdikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Akandere ve ark., (2009)'nın çocuğun ahlaki gelişimi ve sporun katkısı konulu çalışmasında, spor yapan kadın öğrencilerin ahlaki yargı düzeylerinin erkeklere göre yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen bu sonuç, kadınların erkeklere göre sportmen davranışlar gösterme yönelimlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Araştırmanın nitel bölümünde öğrencilere sunulan "Yardımlaşmaya yönelik davranışlar" temalı örnek olaya verilen yanıtlar incelendiğinde, kadın öğrencilerin 8'i "Haz ve Çıkar" evresinde yer alırken, "Ceza ve Ödül" evresinde kadın öğrencilere rastlanmamıştır. Erkek öğrencilerin 2'sinin ise en temel aşamada olduğu görülmüştür. Bu evrede otoriteden ceza almamak için kurallara uyma eğilimi gösterildiğinden, erkeklerin öğretmenin sinirlenmemesi ve onlara bağırması için örnek olay karşısında tamamen fiziksel içerikli bir davranış gösterdikleri görülmüştür. "Kurallara uyma" temalı

örnek olaya verilen yanıtlar doğrultusunda, erkek öğrencilerin kadınlara oranla daha fazla “Ceza ve Ödül” evresinde yer aldıkları görülmüştür. Bu duruma örnek olayda sunulan ödülün neden olduğu söylenebilir. Sunulan örnek olaya ödül ilave edildiğinde, erkekler her iki tarafında çıkarlarını koruyan gelenek öncesi dönemin haz ve çıkar ilişkisinden temel basamak olan davranışın sonucunda ödülün olduğu ceza ve ödül evresine geriledikleri tespit edilmiştir. Gürpınar (2014)’ın sporcu öğrenciler üzerinde ahlaki karar alma tutumları konulu çalışmasında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Kadınların hile ve kuralları ihmal etmeyi erkeklerden daha az benimsedikleri, yarışmada adil kazanmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır.

Sınıf değişkenin yaşa paralel olarak öğrencilerin ahlaki gelişimi üzerinde etkisi olduğu, ancak tek başına yeterli olmadığı belirtilmiştir. Mevcut çalışmada sınıf seviyesi arttıkça öğrencilerin gösterdikleri sportmenlik davranışlarında azalma olduğu tespit edilmiştir. Acuner, Camadan ve Türker (2014)’in çalışması, yaş değişkeninin tek başına ahlaki gelişim açısından yeterli olmadığını göstermiştir. Bazı gençler ahlaki gelişim açısından yetişkinlerden daha üst evrelerde yer alabilmektedir. Araştırmanın nicel bölümünde 5. ve 7. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin sportmenlik davranışlarının 8. sınıftakilere göre daha yüksek olduğu elde edilmiştir. Kaye ve Ward (2010)’ın lise öğrencilerinin ahlaki davranışlarını inceledikleri çalışmada, sportmenlik dışı davranış sergileme oranının ve hilenin ikinci sınıflarda birinci sınıflardan daha fazla olduğu belirlenmiştir. Benzer bulgu, Koç (2013) ile Esentürk ve ark., (2015) tarafından yapılan çalışmalarda sınıf seviyesi yükseldikçe, öğrencilerin sportmen davranışlar sergileme düzeyinin azaldığı şeklinde tespit edilmiştir. Araştırmanın nitel bölümünde çalışma grubundaki öğrenciler yaş itibarı ile geleneksel dönemde olmaları gerekmektedir ki, mevcut bulgularda bunu ortaya koymuştur. Geleneksel düzeyde yardımseverlik davranışını test eden 1. örnek olayda öğrencilerin 10’u 5. sınıf, 6’sı 7. sınıf ve 7’si 8. sınıf olduğu görülmüştür. Kurallara uyma davranışını içeren ve sonucunda ödülün olduğu 2. örnek olayda ise, 5. sınıf öğrenci sayısının azaldığı, 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sayısında artış olduğu belirlenmiştir. Ahlaki gelişimde yaşanan sosyokültürel çevrenin öneminin büyük olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin düşük sosyoekonomik özelliklere sahip bir ilçenin farklı köylerinden geldikleri dikkate alındığında, ahlaken daha olumlu davranışlar sergilemeleri şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilmemiştir. Nicel bulgularda elde edilen sonucun aksine sınıf seviyesinin ahlaki gelişimi etkileyen olumsuz bir durum olmadığı söylenebilir. Yığılmanın hem 1. hem de 2. örnek olayda geleneksel düzeyin iyi çocuk ve yasa-düzen evresinde olması literatür ile uyusmaktadır.

Araştırmada, öğrencilerin sportmenlik eğilimleri yaptıkları spor branşına göre anlamlı farklılık göstermiştir. En yüksek sportmenlik puanına hentbol branşındaki öğrencilerin sahip olduğu, bunu sırasıyla voleybol ve basketbol branşının takip ettiği görülmektedir. Sportmenlik puanının en düşük olduğu spor branşının ise futbol olduğu görülmüştür. Ölçeğin alt boyutu olan sportmenlik dışı davranışların sergilenmesini önleyen uygunsuz davranışlardan kaçınma boyutunda anlamlı farklılık tespit edilirken, beden eğitimi ve sporda sportmenliğe uygun davranışlar sergilemeye yönelik maddelerin yer aldığı uygun davranışlar sergileme boyutunda hiçbir branşın lehine anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Gürpınar, 2014; Kaye ve Ward, 2010; Tsai ve Fung, 2005’in çalışmaların da sportmenlik eğilimin en düşük olduğu branşın futbol olduğu görülmüştür. Ayrıca voleybolcuların basketbolculara göre sportmenlik davranışlarının daha olumlu olduğu, Kaye ve Ward (2010) ise voleybol yapanların futbol oynayanlara göre daha sportmen davranışlar gösterdiklerini ortaya koymuştur. Balçıkankılı ve Yıldırım (2011)’in profesyonel futbolcuların sportmenlik yönelimleri ve empatik düzeyleri ile ilgili araştırma sonuçlarından elde edilen bilgiler ışığında, futbolcuların sportmenlik yönelimlerinin diğer spor branşlarından düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular mevcut çalışmayı destekler niteliktedir. Benzer şekilde, Yıldırım ve Sezen (2006)’in yapmış oldukları çalışmada, branşı futbol olan öğretmen adaylarının sportmence yapılan davranışları, profesyonelce görmedikleri belirlenmiştir. Araştırmanın nitel bölümü de nicel bulgular ile paralellik göstermektedir. “Yardımlaşmaya yönelik davranışlar” temalı örnek olaya verilen yanıtlar incelendiğinde, branşı futbol olan öğrencilerin genellikle “Geleneksel Dönem”de yer aldıkları, ödül kavramının yer aldığı “Kurallara uyma” temalı örnek olayda ise, branşı futbol olan öğrencilerin genellikle Gelenek Öncesi

Dönem”de yer aldıkları belirlenmiştir. Bu bulgu, spor branşlarında sergilenen sportmenlik davranışlarına ödülün olumsuz etkisinin göstergesi olarak ifade edilebilir.

Nicel ve nitel bulgular dikkate alındığında yüksek sportmenlik davranışları sergileyen öğrencilerin, ahlaki gelişim evresi olarak gelenek sonrası düzeyde yer aldıkları görülmüştür. Colb ve Kohlberg (1987)’e göre, insan gelenek sonrası döneme 20-25 yaş sonrasında ulaşabilmektedir. Acuner, Camadan ve Türker (2014)’e göre ise yaşer zaman gelişim göstergesi olmayıp, bazı gençlerin yetişkinlerden daha üst evrelerde yer alabilmektedir. Bunun nedeni yaşanan çevre ve koşulların insanın ahlaki gelişimi üzerindeki etkisi olarak açıklanabilir. Araştırmaya katılan çocukların yaşları, onların somut işlem evresinde olduğunu göstermektedir. Halbuki geleneksel sonrası dönem soyut düşünebilme becerisi gerektirmektedir. Çevre şartları ve sahip olunan sosyo-kültürel yapının çocukların bazılarının geleneksel sonrası düzeye uygun yanıtlar vermesine neden olduğu düşünülmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki önerilere yer verilebilir.

- Bu çalışma farklı kademelerdeki (okul öncesi, ilkökul, lise vb.) öğrenciler üzerinde uygulanabilir.
- Öğrencilerin örnek olay ve sportmenlikle ilgili yanıtları, gözlem ve görüşme gibi tekniklerle de desteklenebilir.
- Bu çalışma farklı ahlaki gelişim kuramları açısından ele alınabilir.
- Çalışmaya katılacak katılımcı sayısı artırılabilir.
- Çalışmada farklı değişkenler kullanılabilir.

Kaynakça

- Acuner, H.Y., Camadan, F., & Türkan, M. (2014). Ahlaki Gelişim Düzeyleri ile Mükemmeliyetçiliğin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 7-40.
- Akandere, M., Baştuğ, G., & Güler, D. (2009). Orta öğretim kurumlarında spora katılımın çocuğun ahlaki gelişimine etkisi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 59-68.
- Arı, R. (2005). Gelişim ve Öğrenme. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Nobel.
- Arnold, P.J. (1994). Sport and moral education. *Journal of Moral Education*, 23(1), 75-89.
- Ateş, Ö., & Erdost, H.E. (2001) Kohlberg’in Ahlak Devrelerinde Neredeyiz?9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi 24-26 Mayıs 2001, 703-716.
- Aydın, A. (2013). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem A.
- Balçıklı, S.G., & Yıldırım, İ. (2011). Profesyonel futbolcular sportmenlik yönelimleri ve empatik yönelim düzeyleri. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(2) 49-56.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A.
- Colby, A., & Kohlberg, L. (1987). *The Measurement of Moral Judgement: Volume 2, Standard Issue Scoring Manual (Vol. 2)*. Cambridge university press.
- Creswell, J.W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches (Third Edition)*. Sage Publication.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2007). *Designing Conducting Mixed Methods Research*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Pegem A.
- Çiftçi, N. (2003). “Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(72), 43-76.
- Esentürk, O.K., İlhan, E.L., & Çelik, O.B. (2015). Examination of high school students’ sportsmanlike conducts in physical education lessons according to some variability. *Science, Movement and Health*, 15(2), 627-634.
- Gardner, R. E., & Janelle, C. M. (2002). Legitimacy judgments of perceived aggression and assertion by contact and non-contact sport participants. *Journal Sport Psychology*, 33, 290-306
- Genç, S. Z., & Eryaman, M. Y. (2008). Değişen değerler ve yeni eğitim paradigması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 89-102.
- Guivernau, M., & Duda, J. L. (2002). Moral atmosphere and athletic aggressive tendencies in young soccer players. *Journal of Moral Education*, 31(1), 67-85.

- Gürpınar, B. (2014). Sporcu ortaokul ve lise öğrencilerinin spora ait değişkenler açısından ahlaki karar alma tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 413-424.
- Gürpınar, B. (2009). Basketbol ve futbol hakemlerinin karşılaştıkları sportmenlik dışı davranışlar ve bu davranışların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların Ahlâkî Değerleri Birlikte Öğrenmesi: Kohlberg'in Ahlâkî Gelişim Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 97-117.
- Güven, Ö., & Yılmaz, A. (2016). Lise öğrencilerinin sportmenlik eğilimleri ve ahlaki olgunluk düzeylerinin incelenmesi. T. Çağlar, Ankara Barosu Spor Hukuku, (591-611). Ankara: Azim Matbaacılık.
- Harvey, S., Kirk, D., & Q'Donovan, T.M. (2014). Sport education as a pedagogical on application for ethical development in physical education and youth sport. *Sport, Education and Society*, 19(1), 41-62.
- Hlowchack, M.A. (2003). Aggression, gender, and sport: reflections on sport as a means of moral education. *Journal of Social Philosophy*, 34(3), 387-399.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar, Teknikler ve İlkeler* (27. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaye, M. P., & Ward, K. P. (2010). Participant-related differences in high school athletes' moral behavior. *Athletic Insight: The Online Journal of Sport Psychology*, 12(1), 1-17.
- Keeler, L. A. (2007). The differences in sport aggression, life aggression and life assertion among adult male and female collision, contact and non-contact sport athletes. *Journal of Sport Behavior*, 30, 57-76.
- Kline, R.B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (second ed.). New York: Guilford Press.
- Koç, Y. (2013). Beden eğitimi dersi sportmenlik davranışı ölçeği (BEDSDÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 96-114.
- Koç, M., Çolak, T.S., Kocaman, O., & Bayraktar, B. (2009). Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre üniversite öğretim elemanları ile öğrenciler arasındaki etkileşimin ahlaki düzeyi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 757-771.
- Kohlberg, L. (1980). Stage of development as a basis for moral education moral development, moral education and kohlberg (ed. Brende Munsey) Religious Education Press, Alabama.
- Kohlberg, L. (1978). Revisions in the theory and practice of moral development. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1978(2), 83-87.
- Kohlberg, L. (1973). The claim to moral adequacy of a highest stage of moral judgment. *The Journal of Philosophy*, 70(18), 630-646.
- Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development. In C. M. Beck, B. S. Crittenden, & E. V. Sullivan (Eds.), *Moral education*. Toronto: University of Toronto Press
- Kohlberg, L., & Hersh, R.H. (1977). Moral development a review of the theory. *Theory into Practice*, 16(2), 53-59.
- Kurt, H., & Ekici, G. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının bağımsız kelime ilişkilendirme testi ve çizme-yazma tekniğiyle "osmoz" kavramı konusundaki bilişsel yapılarının belirlenmesi. *Elektronik Türkçe Dergi*, 8(12), 809-829.
- Miles, M.B., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (second edition). United Kingdom: Sage pub.
- Miller, B. W., Roberts, G. C., & Ommundsen, Y. (2004). Effect of motivational climate on sportspersonship among competitive youth male and female football players. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 14(3), 193-202.
- Onur, B. (1976). Orta öğretimde ahlâk eğitimi, ahlâk eğitimi açısından lise son sınıflarda öğrenci-öğretici ilişkilerini belirleyen koşulların araştırılması (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Özbay, Y. (2003). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Araştırma-Kuram-Uygulama*. (Dördüncü Baskı). Trabzon: İber Yayıncılık.
- Özbay, Y., & Erkan, S. (2012). *Eğitim Psikolojisi*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (3. Baskıdan çev.) Ankara: Pegem yayınları.
- Pehlivan, Z. (2004). Fair-play kavramının geliştirilmesinde okul sporunun yeri ve önemi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 49-53.

- Pett, M. A., Lackey, N. R., & Sullivan, J. J. (2003). *Making Sense of Factor Analysis: The Use of Factor Analysis for Instrument Development in Health Care Research*. Sage.
- Rest, J. R. (Ed.). (1994). *Moral Development in The Professions: Psychology and Applied Ethics*. Psychology Press.
- Santrock, J. W. (2011). *Yaşam Boyu Gelişim* (G. Yüksel, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Slavin, R.E. (2015). *Eğitim Psikolojisi: Kuram ve Uygulama*. (G. Yüksel, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Stephens, D. E. (2004). Moral atmosphere and aggression in collegiate intramural sport. *International Sports Journal*, 8, 65-75.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Tsai, E., & Fung, L. (2005). Sportspersonship in youth basketball and volleyball players. *Athletic Insight*, 7(2), 37-46.
- Tashakkori, A., & Creswell, J. W. (2007). Editorial: The new era of mixed methods. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 3-7.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve Spss ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel.
- Temel, Z. F. & Aksoy, A. B. (2001). *Ergen ve Gelişimi*. Ankara: Nobel.
- Tezbaşaran, A.A. (2008). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. (İkinci baskı). Ankara: Türk Psikologları Derneği Yayınları.
- Thomas, R. M. (1997). *Moral Development Theories--Secular and Religious: A Comparative Study*. Greenwood Publishing Group.
- Topan, A. (2011). Ortaöğretim kurumlarında okullar arası futbol müsabakalarına katılan öğrencilerin fair play anlayışlarının kulüp deneyimlerine göre incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Turiel, E. (1983). *The Development of Social Knowledge, Morality and Convention*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Ulusoy, A. (2007). *Eğitim Psikolojisi*. (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Vallerand, RJ, Briere NM, Blanchard CM., & Provencher PJ. (1997). Development and validation of the multidimensional sportspersonship orientations scale. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 19(2), 197-206.
- Veronica, P. (2010). The importance of moral training in sports performance. *Procedia Social and Behavioral Science*, 2(2), 869-874.
- Weiss, M. R., & Bredemeier, B. J. L. (1990). Moral development in sport. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 18(1), 331-378.
- Wells, M.S., Arthur-Banning, S.K., Paisley, K.P., Ellis, G.D., Roak, M.F., & Fisher, K. (2008). Good (Youth) sports: using benefits-based programming to increase sportsmanship. *Journal of Park and Recreation Administration*, 26(1), 1-27.
- Wells, M.S., Ellis, G.D., Paisley, K.P., & Arthur-Banning, S.K. (2005). Development and Evaluation of a Program to Promote Sportmanship in Youth Sports. *Journal of Park and Recreation Administration*, 21(3), 1-27.
- Yeşilyaprak, B. (2014). *Eğitim Psikolojisi: Gelişim-Öğrenme-Öğretim* (11. baskı). Ankara: Pegem A.
- Yıldıran, İ. (2002). "Fair-play kapsamı, Türkiye'deki görünümü ve geliştirme perspektifleri" 7. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi, 27-29 Ekim 2002, Antalya.
- Yıldıran, İ. (2004). Fair Play: Kapsamı, Türkiye'deki görünümü ve geliştirme perspektifleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(4), 3-16.
- Yıldıran, İ., & Sezen, G. (2006). Beden eğitimi öğretmen adaylarının Sportmenlik ve profesyonellik arasında ikilem barındıran somut örnek olaylara yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(3), 3-14.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Extended English Abstract

Introduction

As a result of the surveys carried out in local and international literature by using the keywords of Sportsmanship, Fair-play, Moral Development and Moral Education and Physical Education and Sport, even though there were relevant studies (Gürpınar, Wells, 2010, Veronica, 2010, Pelin, 2004, Yildiran, 1993, Vallerand, Briere, Blanchard and Provencher, 1997, Akandere, Bastug and Güler, 2009, Esenturk, İlhan and Çelik, Ellis, Paisley and Arthur-Banning 2005, Wells, Arthur-Banning, Paisley, Ellis, Roark and Fisher 2008, Holowchack 2003, Harvey, Kirk and O'Donovon 2014 Arnold 1994), there was no study in which sportsmanship orientation is examined in terms of six ethical developmental stages that Kohlberg theorized. It is expected that the results obtained from such study will make significant contributions to the field. The general aim of this study is to determine the sportsmanship orientation of secondary school students in terms of the moral development.

Method

In the research, a mixed research model, which is defined as a combination of qualitative and quantitative methods, approaches and concepts within a study or sequential studies, was used (Creswell, 2009). The research was carried out on the students studying at the secondary school level (5th, 6th, 7th and 8th grade) in the spring semester of 2014-2015 academic years in Çarşıbaşı district of Trabzon. The study group, in which quantitative data were collected, consisted of 77 (23.5%) 5th grade, 120 (36.7%) 6th grade, 94 (28.7%) 7th grade and 36 (11%) is an 8th grade students. The study group reached for qualitative data; in the quantitative chapter of the study, there were a total of 42 students (20 female, 22 male) with the highest score (21 people) and the lowest score (21 people); 12 students (4 female, 8 male) from 5th grade, 21 (11 female, 8 male) from 7th grade and 9 (3 female, 6 male) from the 8th grade. Two different measurement tools were used in the research; quantitative and qualitative. In the research, "Physical Education Lesson Sportsmanship Behavior Scale" was used, the validity and reliability of which was analyzed by Koç (2013). In the context of this research, validity and reliability analyzes were repeated since the measurement tool was applied on a different sample group. Two case studies were presented to the students for the collection of qualitative data. In the study, two case studies likely to be encountered were presented as a data collection tool in the context of physical education and sport concept. In the analysis of quantitative data, primarily the normality of the data set distribution was tested by considering the values of Skewness and Kurtosis (kurtosis), and whether the data obtained from the participants was in accordance with the normal distribution. The results of the obtained analysis showed that the distributions related to the measurement tool and its sub-dimensions were not normal. Therefore, whether or not there was a relationship between the mean scores of the independent variables (gender, class, sports branch) and the sportsmanship scale was determined using the Mann Whitney-U test and the Kruskal Wallis-H test from non-parametric tests. In the analysis of qualitative data, content analysis was used by considering Kohlberg's Moral Development Theory.

Findings

It is seen that the total score that the students obtained from the sub-dimension of "avoidance from inappropriate behaviors" displayed a statistically significant difference according to gender ($U=7962,500$; $p=0,000 < 0,05$). Considering the mean ranks, it was determined that the scores of female students (199,70) were higher than the scores of male students (134,48). It was determined that the total score that the students obtained from the sub-dimension of "displaying appropriate behaviors" did not show a statistically significant difference according to gender ($U=11675,500$, $p=0,065 > 0,05$). It appears that the total score that the students obtained from the scale shows a statistically significant difference according to gender ($U=9920,000$, $p = 0,000 < 0,05$).

Considering the mean ranks, it was determined that the score of the female students (186,47) was higher than the male students (145,42).

It is seen that the total score of the students obtained from the sub-dimension of "avoidance from inappropriate behaviors" changes statistically according to the class level (χ^2 (sd=3, n=327)= 16,900; p=0,001 <0,05). Considering the mean ranks, it is seen that 5th grade students have the highest sportsmanship score, followed by the 6th and 7th grade students respectively. According to the analysis results, it was determined that the sportsmanship scores of the 5th, 6th and 7th grade students were significantly higher than the scores of the 8th grade students.

It is seen that the total score that the students obtained from the sub-dimension of "avoidance from inappropriate behaviors" differs statistically according to the sport branch (χ^2 (sd=3, n=327)= 29,342; p=0,000 <0,05). Considering the mean ranks, it is seen that the students performing in the handball branch have the highest sportsmanship score, followed by the students who performs the volleyball and basketball branches respectively. Depending on the meaningful differences between which groups the significant difference between the sports branches emerged was determined by the Mann-Whitney U test applied on the dual combinations of the sports branches. According to the results of the analysis, it was determined that sportsmanship scores of students performing volleyball and handball branches were significantly higher than the scores of students performing football branches. In addition, it was found that the sportsmanship scores of the students performing basketball branch were significantly higher than the scores of the students performing volleyball branch.

Participant code, class level, gender and frequencies are included in the Punishment and Prize, Pleasure and interest categories of the "Pre-Tradition Period" which is the first stage of Kohlberg's Theory of Moral Development. Considering the reactions of the students to first case study containing "helpfulness" moral value, it was determined that two male students in the 5th and 7th grade gave the reactions in accordance with the stage of Punishment and Prize. It was seen that 8 of the students who gave explanations in accordance with the Pleasure and interest stage of "Pre-Tradition Period" were the 8th grade students and 3 of them were the 5th grade students. In the second case study included in the Pre-Tradition Period, "obeying the rules/honesty" was considered as a moral value; it was asked from students explain the analysis of a foul during a competition with the reasons. 9 of the students in the category of punishment in the pre-tradition period and prize are in 5th grade, 3 are in 7th grade and 2 of them are in 8th grade level. Considering the explanations in the first case study of the research, it was seen that in the good childhood there were 10 students in total (9 male, 1 female), 5 from 5th grade, 3 from 7th grade and 2 from 8th grade. Considering the reaction of the students to the same case study, it was determined that they showed the orientations which require obeying the rules in order to protect the social order and to maintain the prosperity of the group and the society. In this stage described as law-order stage, there are a total of 9 female and 4 male students, 5 of whom are 5th grade, 5 are 8th grade and 4 are 7th grade students.

Conclusion

Considering the quantitative and qualitative findings, it appeared that students who obtained high score on the sportsmanship behavior scale in the quantitative chapter and students who generally obtained high score on the scale in the case studies prepared in accordance with Kohlberg's moral development theory, were placed in the traditional level as moral development stage; and these students were also in the post-tradition period including the universal morality principle that few persons could reach and involves abstract thinking.